

Anne Marie Musschoot

Hans Anten, *Het bekoorlijk vernis van de rede. Over poetica en proza van F. Bordewijk.* Groningen: Historische Uitgeverij, 1996.

Het gaat goed met de Bordewijk-studie. Bordewijk is heel lang de auteur geweest van een paar titels, waaronder *Bint* wel de meest bekende was: het verhaal over een onhandelbare klas dat aan ieder aankomend leraar ter lectuur aanbevolen zou moeten worden, maar dat zijn faam vooral dankt aan zijn onduidelijkheid. Is het een verhaal met fascistoïde trekken of haalt de schrijver juist de fascistische zienswijze kritisch en ironiserend onderuit? De interpretaties

[p. 60]

blijven elkaar opvolgen, aanvullen en tegenspreken. En zo is het maar goed ook. Er is natuurlijk ook *Karakter*, waarvan de bekendheid bij een breed publiek te danken is aan de film (nu al de tweede). Maar recent werd ook ander werk van de Haagse advocaat en schrijver - die beide bezigheden strikt gescheiden placht te houden en over zichzelf sprak in de derde persoon - onder de aandacht gebracht, wat we wellicht te danken hebben aan de publicatie van het *Verzameld werk* (in 13 delen, 1982-1991) en van een aparte bundel *Kritisch proza* (1982).

Inmiddels is een biografie verschenen (van de hand van Reinold Vugs, *De Prom*, 1995), werd een tweede biografie aangekondigd (van de hand van freelance journalist Ed van Eeden), en heeft Siem Bakker in Nijmegen een kleine tentoonstelling opgezet met een bijbehorende catalogus (*Ik ben maar een dilettant. F. Bordewijk 1884-1965*, 1991). De *NEM*-lezer kan zich ook herinneren dat Gianfranco Groppo net voor zijn dood een studie publiceerde over *Bordewijk giocoliere*, waarin hij vooral de vroege, bizarre verhalen, met name de drie bundels *Fantastische vertellingen* belichtte (zie hierover Martien J.G. de Jong, in *NEM XXXIV*, 1, februari 1996, p. 70-71).

En nu is er dus het proefschrift van Hans Anten: een studie waarnaar men al kon uitkijken want grote stukken ervan zijn al als voorpublicatie bekend. Anten karakteriseert, methodologisch zelfbewust, zijn eigen werkwijze als multiperspectivistisch. Hij situeert zijn onderzoek in drie tradities: de 'Utrechtse' traditie van tekstgericht onderzoek, het onderzoek van de literaire (dat is: poëtische) context en de verdere contextualisering door niet alleen literairhistorische maar ook filosofische, cultuurhistorische en cultuursociologische achtergronden in het onderzoek te betrekken.

Het resultaat is verruimend en mag in ieder geval een belangwekkende bijdrage aan de Bordewijk-studie heten. En dit niet zozeer door het eerste hoofdstuk, waarin Anten de externe poëtica van de auteur omschrijft aan de hand van uitspraken in lezingen, interviews en vooral diens eigen letterkundige kroniek in het *Utrechts Nieuwsblad* (negen jaar lang: tussen 1946 en 1955), als wel door de zeer zorgvuldige analyse van enkele teksten die tot dusver nauwelijks aandacht hebben gekregen. Die teksten worden gelezen tegen de achtergrond van Bordewijks eigen poëtische opvattingen, die gekenmerkt zijn door een aanvankelijk verzet tegen het realisme en later door de strakke eis dat de romanschrijver het metier van het vertellen zou beheersen: zijn verhaal moet een compositorische en inhoudelijke complexiteit vertonen. Te onthouden uit de inleidende bladzijden valt verder nog dat het oeuvre van Bordewijk een duidelijke homogeniteit laat zien die te maken heeft met een thematische constante, namelijk dat het streven om de werkelijkheid met de rede te doorgronden verbonden blijft met haar beperkingen. Talloze facetten in het menselijk bestaan blijven immers onkenbaar, onvatbaar voor de rede. Het is geen toeval dat Bordewijk het werk van W.F. Hermans heel vroeg al - toen de meningen hierover nog verdeeld waren - heel gunstig heeft besproken.

In de hoofdstukken die volgen behandelt Anten drie teksten die respectievelijk drie aspecten van Bordewijks literatuuropvattingen illustreren: de kleine roman [p. 61]

Knorrende beesten (1933) is expressionistisch, de novelle 'De eenheid in de tegendelen' (uit de bundel *Studiën in volksstructuur*, 1951) is een voorbeeld van surrealisme en de roman *De doopvont* (1952) is dan weer realistisch. Deze lectuur is 'breed' literair-historisch, cultureel en politiek-maatschappelijk gedocumenteerd. Zo wordt het hoofdstuk over *Knorrende beesten* (de metafoor staat voor de auto) rijkelijk geïllustreerd met beschouwingen van eigentijdse cultuurfilosofen over de 'moderne' techniek en wordt verwezen naar de 'open' blijvende discussie over de relatie van het boek met de Nieuwe Zakelijkheid. Verder wordt bijvoorbeeld

ook aandacht geschonken aan Bordewijks mens- en maatschappijbeeld en wordt herhaaldelijk gerefereerd aan Heraclitus' leer van de *coïncidentia oppositorum* en naar de ideeën van de moderne antropoloog Mircea Eliade als verklaringmodellen.

Anten houdt op die manier een overtuigend pleidooi voor meer aandacht voor het naoorlogse proza en voor een herziening van de beeldvorming in de literatuurgeschiedenis, die tot dusver vooral de nadruk heeft gelegd op het zogenaamd 'ontluisterende' proza van Anna Blaman,

G.K. Reve en W.F. Hermans. Tegenover de sceptische en subversieve moraal van de jonge romanschrijvers heeft Bordewijk in zijn eigen naoorlogse werk een meer idealistische maatschappijopvatting in stelling gebracht die in hoge mate gevoed werd door een wederopbouwmoreaal, stelt Anten. Het niet-bespreken van enkele van Bordewijks romans uit de jaren '40 en '50 is volgens hem dan ook een gemiste kans. Waarvan graag akte.

Uit: *Neerlandica extra Muros* XXXVI, nr. 3 1998.